

Donáth Péter

Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar, Társadalomtudományi Tanszék

Adalékok a 105 éve létrehozott harmadik pedagógia professzori állás betöltésének történetéhez

**Kornis Gyula, Fináczy Ernő, Schneller István,
Alexander Bernát játszmája Imre Sándor és
Weszely Ödön pozsonyi pályázatának elbírálása során**

Ritkán adódik lehetőség arra, hogy bizalmas korabeli, eddig nem ismert levéltári források alapján betekinthesünk a magyar művelődéstörténet ismert alakjainak egymás közötti játszmájába, megismerhessük azokat a pedagógiai, művelődés- és nemzetiségpolitikai és személyes motívumokat, melyek egy, a neveléstudomány és pedagógusképzés szempontjából jelentős pozíció odaítélésében közrejátszottak. Az Imre Sándor feljegyzéseire, a jeles professzorok leveleire, határozataira s egyéb korabeli forrásokra támaszkodó dokumentatív elbeszélés egy ilyen fordulatos, tanulságos történetet tár olvasóink elé.

„1917-ben két új egyetemi pedagógiai tanszék betöltésére került sor. Feltett szándékom volt, hogy egyikre sem pályázok, mert munkakörömet [a Pedagógiumban – D. P.] szerettem, s nagy jelentősége miatt nem akartam elhagyni. 1917 őszén mégis pályáztam. [...] [A]z volt a célja, hogy működésemről bírálatot kapjak. A jelölő bizottság (Fináczy, Kornis, Alexander,¹ Hodinka²) Weszely Ödönnel³ [...] első helyen jelölt, Alexander a II. helyre tevésemért adott be különvéleményt, a távollevő Schneller István pedig azért, hogy egyedül csak én jelöltessem” –

emlékezett évekkel később Imre Sándor,⁴ annak ismeretében, hogy Weszely Ödön nyerte el a professzori állást. Majd hozzátette: amikor Weszely előnye világossá vált, ennek már nem volt jelentősége, ugyanis a VKM – melynek Imre Sándor akkor már külső munkatársa volt – helyettes államtitkára Neményi Imre révén felajánlotta számára a Vángel Jenő pedagógiumi igazgató halálával megürült állást, amit elfogadott.

Ezen Imre Sándor által pusztán szakmai visszajelzés szempontjából kezdeményezett, abból a szempontból eredményes, egyébként jelentéktelen pályazatként való ábrázolásnak részben ellentmondanak a Ráday Levéltárban *A pozsonyi tanszék ügye 1917* című palliumban őrzött iratok.

Az időközben történt szemléletváltásra utal, hogy Imre Sándor 9 oldalas, apró betűvel írt, kézirásos feljegyzést készített 1918. január 31-én *A pozsonyi egyetem pedagógiai*

tanszékére való pályázásom címmel, gondos utalásokkal a témába vágó, mellékleteként megőrzött levelek sorára.⁵

„Nem emlékszem pontosan, hogy 1916 karácsonya táján, vagy 1917 első napjaiban volt-e, felkeresett a lakásomon Kornis Gyula egyetemi tanár, s előadva, hogy Klebelsberg [Kuno] államtitkár meg akarja csinálni tavaszra a pozsonyi bölcsészeti kart. Kérdezte, hogy »reflektálok-e« a pedagógiai tanszékre? Azt feleltem, hogy »ha még akkor is itt [a Pedagógiumban – D. P.] leszek, mindenesetre gondolni fogok rá«.

»Hát hol lennék?« [kérdezte Kornis Gyula] Elmondtam erre, hogy november végén a debreceni bölcsészeti kar nevében meglátogatott Papp Károly dékán, s azt kérdezte, hogy »számíthatnak-e rám« a náluk állítandó külön pedagógiai tanszékre? [...] [A]zt feleltem hosszas gondolkodás után, levélben, hogyha meghívják, elmegyek, de nem pályázom. Választ még nem kaptam. Mire K[ornis] nyomban azt mondta, hogy nem hiszi, hogy meghívják, hiszen ott a kar Mitrovits Gyulát⁶ akarja.⁷

Kérdi azonban, hogy Pozsonyba is meghívást várnék-e? »Nem, mert ott még nincs kar, s mert bizonyára szakértőkből állítanak majd bizottságot« [felelte Imre Sándor]. [Kornis] mindezt »örömmel« vette tudomásul, »nagyon szeretné, ha együttműködhetnénk«. Tudatja azonban, hogy Weszely Ödönt is megkérdezte, s az feltétlenül pályázik, ami veszedelem, mert annak nagy összeköttetései vannak, pedig nem jó lenne, ha odakerülne, hiszen erkölcsileg nem kifogástalan ember. S erre elmondta, hogy Kassán a római katolikus tanítóképző tanárai elmondták neki a tavalyi (1916.) képesítő vizsgálat után (ahol ő miniszteri biztos volt) [...], hogy milyen (nyilvános) házba vezettette magát a tanárokkal. »Na hát, ilyen ember csak nem méltó egyetemi tanszékre!«⁸

– vélekedett (Imre Sándor feljegyzése szerint) Kornis Gyula.⁹

Majd Imre Sándor így folytatta:

„A beszélgetés során nagyon komolyan mondtam, hogy én ugyan fiatal koromban a legmagasabb rendű munkára készültem, de irodalmi működésemet nem tartom a magam mértékével elegendőnek arra, hogy tanár legyek, mert nem volt módom óhajításom szerint dolgozni. S kérem, ne ígérjen most nekem semmit, ne kösse le magát, amíg munkáimat alaposan meg nem ismeri, lehet azokban az ő nézeteivel ellentétes is. A végső szava az volt, hogy a jelölésben rám nézve a legkedvezőtlenebb lehetőség az lehet, hogy Weszelyvel *aequo loco* [azonos helyen] ajánlanak, de azt sem hiszi, s ő a maga részéről mindent elkövet, hogy ennél rosszabb ne történhessék.

E találkozás után [Kornis Gyula] akkor írt ismét, amikor Jankovich [Béla] miniszter a fakultás tervét elutasította (1917. április 11.), de a pedagógiai tanszékéről nem szólt. [...]

1917 szeptember elején a lapok megírták, hogy Apponyi [Albert] megnyitja 1918 januárjában Pozsonyban a bölcsészeti kart.¹⁰ Valamelyik alkalommal szóba hozta ezt előttem Fináczy Ernő, ezekkel a szavakkal: »Ugyebár, tanár úr, a pozsonyi tanszékre nem reflektál?« Azt feleltem, hogy »mindenesetre pályázom«. Több szó nem esett róla.

Csakhamar ezután érkezett Kornis Gyula szeptember 14-én írt levele, erre én válaszoltam (szeptember 16-án).¹¹

1917. szeptember 14-i levelében Kornis Gyula jelezte („Kedves Barátjának”) Imre Sándornak, hogy október 1-jével meghirdetik a pozsonyi professzori állásokat, majd arra kérte:

„légy kegyes tájékoztatás végett megírni, hogy be fogod-e adni a pályázatodat. A legbizalmasabban jelzem, hogy Weszely Mihelyt az újságban olvasta a hírt, azonnal írt nekem. A kiküldendő egyetemi bizottság valószínű tagjaival beszélve semmi hajlandóságot sem tapasztaltam az ő személye iránt. Egy udvarias levélben válaszoltam. Minthogy Téged mindenki Kolozsvárra Schneller utódának jelöl, az az aggodalmam, hogy nem reflektálsz e tanszékre. A bizottság (melynek összeállítását pontosan még nem tudom) bizonyára melletted volna. Nekem nincs hőbb óhajom, minthogy együttműködhessünk. [...] Sokszor ölel igaz híved, Kornis Gyula”.¹²

Imre Sándor szeptember 16-án válaszolt Kornisnak:

„[E]lhatároztam, hogy pályázok a pedagógia tanszékre. Azt beszélik ugyan, hogy a »küzdelem« már folyik, két jelölt van, s hogy az egyik a győzelmet bizonyosra veszi, de ez engem nem tart vissza a jelentkezéstől. Küzdeni én sem nem tudok, sem nem tartom magamhoz és az egyetemi tanszékhez méltónak. Azt azonban kötelességemnek tartom, hogy a magam előtt látott tudományos feladatok szolgálása érdekében a tőlem telő egyetlen lépést megtegyem, azaz pályázzak. Nagyon jólesik, és kellemes emlékem marad mindig, hogy ezt a lépésemet Te szívesen fogadod.

Ami Kolozsvárt illeti: Schneller professzor ez idő szerint, s hitem szerint még évekig működik, teljes szellemi és testi ereje megvan, új intézet (gyakorló iskola) szervezésével foglalkozik. Távozását nem várom, és helyére számítani nincs jogom.

Szívemből kívánom, hogy sikerüljön Pozsonyban elsőrendű embereket egyesíteni a magyar tudományosság fejlesztése, és ezzel egész művelődésünk hasznára. Nem hiszem, hogy munkátoknak majd én is részese legyek, de ha a szakbizottság erre méltónak ítél, ezen való örömeimet a kinevezésben való mellőztetés sem fogja megsemmisíteni.

Szíves barátsággal ölel tisztelő híved Imre Sándor.”¹³

1918. január 31-i emlékiratában Imre jelezte, hogy a kinevezésében valóban nem bízott, mert úgy vélte, Weszelynek valóban erős támogatói vannak, ám

„azon hír cáfolatára, hogy én Schneller távozására várok – mégis pályáztam. Kötelességemnek tartottam, hogy egyszer kitegyem magamat a szakemberek bírálatának (műveim irodalmi kritikában voltaképpen soha nem részesültek még!). S ha már négy rendes tanszéket csinált az állam a neveléstudománynak, úgy éreztem, hogy verseny nélkül nem engedhetem a két most megnyílt (Debrecen és Pozsony) olyan kezekbe, amelyeket alkalmatlannak tartok. De teljes nyugalommal vártam a kedvezőtlen eredményt, s szívesen maradtam volna mostani helyemen”

– írta a történetek lezárultával Imre Sándor.¹⁴

Ambivalens érzéseiről írt 1919. október 8-án mesterének, Schneller Istvánnak is:

„Nagyon sok megfontolni való van ebben [...], mostani helyemet nem tudom nyugodt lélekkel, saját kezdeményezésemből elhagyni, olyan fontosnak tartom és annyira óhajtanám, hogy huzamosan itt működve ennek az iskolafajnak a fejlődésére állandóbban befolyhassak. Másfelől azonban oly sokfelé szóródik el itt

az erőm, hogy lehetetlen tudományos munkában mélyre hatolnom, és ezért nem tudok lemondani arról, hogy az esetleg elérhető egyetemi tanszéket elnyerni meg ne próbáljam”

– írta, majd megemlítette, hogy a Budapesten élő családja szempontjából is nehéz döntés a pozsonyi állás megpályázása. Jelezte továbbá, hogy „Weszely igen nagy protektorral (a hercegrímással¹⁵) hír szerint, már ugyancsak dolgozik”. „Ezzel szemben én csak úgy leszek nyugodt, ha részemről semmi egyéb lépés nem történik, mint a folyamodványom írásos benyújtása” – írta, s arra kérte Schneller Istvánt, hogy „ne tessék írni a miniszternek. Ő tudja immár Tanár Úr véleményét, előtte lesz a folyamodványom, dönthet”.¹⁶

1917. október 24-én Kornis Gyula újabb hosszú levélben számolt be a pozsonyi pályázatok körüli fejleményekről Imre Sándornak:

„Most még mielőtt a bizottság hivatalosan bármit tárgyalt volna, azon igazán őszinte rokonszenv és barátság lapján, mely Hozzád fűz, mindent megírok Neked [...] W[eszely] Ő[dön] újra írt két héttel ezelőtt. Egész merészen veti föl a kérdést: »mellettem leszel-e vagy sem, mert eszerint teszem meg a további lépésemet«. Feleletem kitérő volt: »a bizottság bizonyára lesz olyan tárgyilagos, hogy a döntésében rejlő értékelés összhangban lesz azokkal az érdemekkel, amelyeket a magyar neveléstudományban szereztél«. Egyszersmind jeleztem neki, [...] nem tartom kizártnak, mint hipotézist, hogy Imre Sándorral primo aequo loco [egyaránt, első helyen/első és egyedüli helyen] jelöltetik. »De természetesen ez csak sejtelemserű föltevés, melynek realitásáért éppen nem kezeskedem.«

W[eszely] erre nem válaszolt. Fináczyt szintén előszóval noszogatta, de szintén kitérő választ kapott. A helyzet ez: W[eszely] senkinek se kell, kivéve a nagy gondolathandlét, a[z Alexander] Bernát bácsit, aki szerint (nekem mondta) W[eszely] Imrével szemben vor-ban van. (Úgy látszik a pályázást ez a bookmaker lóversenynek nézi: a fogadások a Pedagógiai Szemináriumban köttettek – a város pénzén a vő¹⁷ közvetítésével.)

A veszedelem abban rejlik, hogyha akárhol jelöltetnék (a jelölés elől pedig objektív alapon nem lehet kitérni), kiverekszi magának. Így a tanszék sorsa bizonytalan.

Kedves Sándor! Azt írod, hogy pályázatodat »e hó végén talán benyújtod«. Azt hiszem a talán tollhiba. Föltétlenül. Ha nem is sikerülne a finish-ben, erkölcsileg a jelölésben elégtételt kapsz. Minthogy valószínűleg én leszek az előadó, jó volna, ha már most elküldenéd a fontosabb könyveidet (a Nemzetnevelés megvan), hogy ne kelljen az olvasással novemberben sietnem. Meleg barátsággal köszönt őszinte igaz híved Kornis Gyula.”¹⁸

Schneller István október 26-án írt Imre Sándornak. Sajnálattal közölte, hogy (megromlott egészségi állapota, tüdőhurutja – D. P.) miatt egy sor korábban vállalt előadását, kötelezettségét le kellett mondania. Pozsonyba sem utazhat, pedig személyesen szeretett volna beszélni Kornissal, hogy – a miniszter által felkért bizottsági elnökként – felkérje őt a pedagógiai tanszékre beérkezett pályázatokról való referálásra. Ezt majd levélben teszi meg. Imre Sándor kérésének megfelelően nem ír Apponyinak,

„de majd a megbeszélés alkalmával őszintén színt vallok. Erre lelkiismeretem kötelez. Hogy Pozsonynak a nyugati világgal szemben nagy a jelentősége, s még inkább kívánja a színvonalas embert, mint a Kelet felé [...] Kolozsvár: az tény. Ezért is bele tudnék nyugodni abba, ha Pozsonyba kerülne az én kedves, jó Imrém.¹⁹ Önző vagyok, midőn azt mondom, hogy már csak azért is, mivel tán odahúzódnak vissza,²⁰ ha ezt Isten kegyelméből még megélhetem.

És most még egy kérésem van. Tudom, hogy kollízióba hozom lovagias érzéseivel. De azt hiszem, a lovagiasságnál feljebbvaló az igazság. Weszelyről szó lévén, egyszer arra kértem fel, hogy alkalomadtán röviden írja meg, hogy W[eszely] kit plagizált, kitől való függésében írta a modern pedagógusok ismertetését.²¹ Ma riválisa, s így nem illő az illetőről kedvezőtlenül írni. Nem ez alkalomból írná meg ezt, hanem egy régi ígérete alapján. Csak nekem alkalomszerű e tudósítás. Ki vagyok merülve, s így nem vagyok képes mindenek utánajárni. S azt hiszem, hogy a mi viszonyunk olyan, hogy diszkrét közösségre is feljogosít. [...] Fináczyval és Alexanderrel szemben is – ha ugyan szembe kerülnék velük – vértelve szeretnék lenni. Adjon, kérem fegyvert. Egy jót akarunk. Szeretettel öleli Schnellerje.”²²

Utóbbi kérésével Imre Sándort mentora kényelmetlen helyzetbe hozta. Ezért akkor csak annyit válaszolt, hogy ezt majd Kolozsvárra utazásakor megbeszélük.

„Sehogy sem tudtam ráhatározni magamat, a kérés teljesítésére. Már akkor hallottam, hogy a jelöltek mindenfelét beszélnek egymás ellen. Én még Schnellerrel szemben sem akartam feltett szándékom és természetem ellen véteni. Csak december közepe felé – mikor már láttam, hogy nem utazhatok Kolozsvárra – írtam röviden a dologról, de nem közöltem, amit Weszely plágiumáról tudok”

– jegyzete fel Imre Sándor 1918. január 31-én.²³

A korábban történetekhez visszatérve: Imre Sándor 1917. október 31-én nyújtotta be pályázatát. Annak szövege is némi hezitálásról tanúskodik:

„Kialakultak bennem a magyar neveléstudomány sajátos feladatai, felismertem a hiányát ama tudományos segédeszközöknek, amelyekkel köznevelésünket rendeltetéséhez közelebb lehetne juttatni, s mindinkább erősödött a vágyam, hogy a nevelés kérdéseivel, tudományos céllal való foglalkozás legyen a főfeladatomban. Eddigi munkakörömben nem ez, s nem is tudományos munkatársak nevelése volt hivatalos kötelességem. Jelenlegi állásomban [...] ezt a munkát szépen és a nemzet jövőjére messzrehatónak ismerem, ezért nehéz is megtennem ezt a lépést, mely ettől a teljes lelkemből szolgált hivatástól esetleg elszakít. Másfelől nem tudok lemondani arról, hogy [...] a tudományos célokhoz való közeledés érdekében megkísértem [sic!] elérni a legmagasabb rendű munkára kötelező tanári állást, abban a reményben, hogy ott a nemzetnek, s így, bár közvetve, jelenlegi munkakörömnek is használhatok”

– írta a miniszternek Imre Sándor.²⁴

Majd november 2-án válaszolt Kornis Gyula október 24-i levelére: a „valószínűleg” a benyújtás időpontjára vonatkozott, nem a pályázással kapcsolatos szándékára, ami időközben be is következett. Megírta, hogy találkozásukkor Fináczy Ernőnek is jelezte annak megtörténtét. Neki is azt mondta, hogy nem vár tőle erre semmiféle érdemi reakciót, amit az idős professzor jó néven vett, megemlítve, hogy korábban Weszely megpróbálta őt álláspontja felfedezésére készíteni. Imre tudatta Kornissal, hogy írt Schneller Istvánnak is, „nyomatékosan kérte” őt, hogy ne írjon érdekében külön a miniszternek. „Egyébként teljes mozdulatlansággal várom a bizottság döntését, és ha annak kedvező voltáról értesülök, bemutatnom magamat a miniszternek” – írta, jelezve, hogy Kornis által kért publikációi közül melyeket sikerült elküldeni a számára.²⁵

Kornis Gyula november 5-i újabb levelében tudatta: jelezte Weszelynek, hogy előfordulhat, Imrével együtt első helyen javasolja őt. Mire Weszely bejelentette visszalépését. „Így most már biztosra veszem, hogy nemsokára kartársként üdvözölhetlek,

s együttműködhetünk” – írta Imrének, s egyben kérte őt, hogy a megürülő helyére a Kiskunhalashoz kötött református Nagy Józsefet²⁶ javasolja majd maga helyett a Pedagógiumba. „Ha állami tanár volna, feljöhetne egy pesti középiskolába, de így csak egy lehetősége van. Keresztény, árja, vagy finn-ugor filozófus, a sok göndörfürtű spekulatív héberrel szemben úgyis oly kevés van: támogassuk ezt a keveset” – írta Kornis Gyula.²⁷

Imre Sándor november 9-i válaszában azt írta, hogy nagy meglepetéssel olvasta Kornis sorait, de állása megürülését „rendkívül valószínűtlennek tarja”, ezért a helyével kapcsolatos kérésre majd akkor válaszolna, ha ez mégis időszerűvé válna. Amúgy Nagy Józsefről mindig csak jót mondott és segítette őt, amiben tudta, s a jövőben is ezt tenné.²⁸

Kornis Gyula november 14-én újabb levelében közölte: Weszely mégis pályázott, s hogy Schneller István táviratban felkérte őt az előadásra, amit „bármily kényelmetlen is”, vállalt.²⁹

Imre Sándor válaszaiból kitűnik, hogy akkoriban nem nagyon hitt pályázata sikerességében, ám 1918. január 31-i visszaemlékezésében várakozása némi változására utalt:

„Akkor tűnt fel legelőször remélhetőnek a kinevezésem, amikor [...] Hidasi [Sándor tanfelügyelő, a VKM VIII/b ügyosztályának vezetője] arra a szavamra, hogy engem a miniszter nem is ismer, azt felelte, hogy »dehogynem, hiszen amikor az állampolgári nevelésről írt munkálatomról volt szó, Apponyi [Albert] mondta, hogy ismer. Ő nevezett ki mostani állásomba, azóta figyelemmel kísért, gyakran találkozott a nevemmel, ismeri több írásomat, s jó véleményrel van rólam.«³⁰

November 10-én Tóth Lajos a felsőoktatással foglalkozó miniszteri tanácsos is közölte vele: „a kegyelmes úr a legnagyobb jóindulattal van Kegyed iránt, s most a bizottságon fordul meg a dolog”.³¹

Így is történt. 1917. december 21-én Imre Sándor véletlenül az utcán találkozott Fináczy Ernővel (ő lett Schneller helyett a bírálóbizottság helyettes elnöke), aki a szobájába invitálta, majd tájékoztatta őt a bizottság december 19-i üléséről.

„Az ülés 3-6-ig tartott, s három tag, akik közé ő is tartozik, primo et unico loco magasan első helyen engem és Weszelyt jelölt egymás mellett. A többi 5 pályázatot nem jelölte. Egy tag, a negyedik különvéleményt adott be »W[eszely] Ő[dön] I. és I[mre] S[ándor] II. helyen«. A bizottság ülése után otthon várta Schneller express levele, az ő szavazatával: »egyedül I[mre] S[ándor]«. Minthogy fenyegető volt az a veszedelem, hogy az illető negyedik tag [Alexander Bernát] a bizottság egyik tagját maga mellé hódítja, s így én már a bizottságban II. helyre kerültem volna, hogy ezt megakadályozza, így jött ki az aequo loco jelölés”³²

– közölte Fináczy Ernő.³³

Imre Sándor ugyan nem igazán értette a dolgot, de megírta a történeteket Schneller Istvánnak, aki érdemben csak azután válaszolhatott, amikor eljutott hozzá a bizottság anyaga Kolozsvárra.

Így Imre Sándor 1917. december 23-án, az öt lakásán felkereső Kornis Gyulától tudta meg, hogy miként is foglalt állást ő mint előadó a pályázatok ügyében. Különös módon Kornis Gyula Imre Sándor számára előszóban még keményebben fogalmazta meg véleményét, mint írásban a bizottság és a miniszter felé tette.³⁴

Kornis

„rövid bevezetés után azt mondta: azért jött, hogy elmondja a jelölésről, amit elmondhatónak tart, ez az ő jelentésének rám vonatkozó része. Elolvastam mindent, kár, hogy későn adogattuk a folyamodásokat, mert így kevés ideje volt. De jó, hogy elküldtem

egyek könyveimet. A különnyomatok, mint »Eötvös nem a múlté« és a többi neki úgyis megvoltak. Ezekből megállapította, hogy én mint haladtam a történelmi tanulmányoktól az elméletiek felé.

Röviden megmondta, hogy melyikről mit is írt (»elsőrangú Széchenyi-kutató« vagyok, a »tárgyas gondolkodás« lehetetlenség, a Teleki-könyv nagyon sikerült), de amikor a *Nemzetnevelést* olvasta, nagyon meglepődött.

Mert mikor ezt neki 1912-ben megküldtem, csak átlapozta (emlékszem, hogy nem is felelt rá!), azután elvesztette, most olvasta el. Meglepte, hogy némely dologban más a felfogásom, mint az övé, pl. a klasszikus nyelvek oktatásával és a vallástanítással nagyon röviden végzek, holott ezek fontos kérdések. A nemzet meghatározása nem jó, nincs különbség nálam nemzet és állam között, úgy beszélek, mintha nem is volnának nemzetiségeink. Baj lenne, ha ezek nyelvének és történelmének tanítására vonatkozó kívánságaim teljesülnének. Egyáltalán nem érti: mi szükség van a nemzetnevelés kifejezésre, hiszen amit én ebből következtetek, talán elismerem, mindenféle nevelésfogalomból következik, de hát akkor mire való ez a »rendszer-féle«.

Mindezt némi rosszérréssel hallgattam, mert úgy láttam, hogy nem is értette meg az egész könyvet. Nem is akarta észrevenni pl. a rövidség okait, és a nemzet értelmezésének a lényegét (azt, hogy éppen beleértem a nem magyarokat is). Kicsinyesen és kicsinylően beszél rólam.

Legjobban meglepett, hogy egészen lenézően szólt arról, hogy kapcsolatokat látok a pedagógia és a néprajz között.³⁵ Nagy hibának tartja az Eötvösre való támaszkodást, azé akkor sem volt helyes felfogás, ma meg egészen más világ van már. S aki olvasta Halász Imre »Egy letűnt nemzedék«-éből, hogyan akart Eötvös mindenáron miniszter lenni, az kéllően tudja értékelni az egész embert.³⁶ Szóval: lebírált.

„Meglepte, hogy némely dologban más a felfogásom, mint az övé, pl. a klasszikus nyelvek oktatásával és a vallástanítással nagyon röviden végzek, holott ezek fontos kérdések. A nemzet meghatározása nem jó, nincs különbség nálam nemzet és állam között, úgy beszélek, mintha nem is volnának nemzetiségeink. Baj lenne, ha ezek nyelvének és történelmének tanítására vonatkozó kívánságaim teljesülnének. Egyáltalán nem érti: mi szükség van a nemzetnevelés kifejezésre, hiszen amit én ebből következtetek, talán elismerem, mindenféle nevelésfogalomból következik, de hát akkor mire való ez a »rendszer-féle«.

Mindezt némi rosszérréssel hallgattam, mert úgy láttam, hogy nem is értette meg az egész könyvet. Nem is akarta észrevenni pl. a rövidség okait, és a nemzet értelmezésének a lényegét (azt, hogy éppen beleértem a nem magyarokat is). Kicsinyesen és kicsinylően beszél rólam.

Legjobban meglepett, hogy egészen lenézően szólt arról, hogy kapcsolatokat látok a pedagógia és a néprajz között.”

Halász Imre »Egy letűnt nemzedék«-éből, hogyan akart Eötvös mindenáron miniszter lenni, az kéllően tudja értékelni az egész embert.³⁶ Szóval: lebírált.

Ez nem baj. Felelgettem a kérdéseire, s még jól is mulattam magamban, mikor a nemzetnevelés fogalmára tett megjegyzései után megmutattam neki Meumann³⁷ egészen azonos irányú posztumusz könyvét (1917), s igen csendes hangon mondta rá, hogy erről nem is tudott, meg Gaudig³⁸ új két kötetét, amelyben ugyanaz az alap gondolat.

De aztán nagyon megdöbbsentem, mert ezt mondta: mindezekből úgy látta, hogy köztünk nagy ellentétek vannak, nyugtalan nagyon, hogy mit csináljon, de hát már megígérte nekem az aequo loco jelölést, ő tehát állja a szavát. Mondta azonban a pozsonyi jogtanároknak, hogy milyen kellemetlen a helyzete, mert én vagyok a szimpatikusabb, mint ember, aki az egész ügyben valamennyi jelölt közt a legférfiasabban, eszményi módon viselkedtem, de hát ez a munkám őt nagyon meglepte. Különben is én nem pedagógus, hanem kultúrpolitikus vagyok, nincs filozófia a munkáimban, pedig a pedagógiában csak egy tudomány van, a filozófia, a többi »zöldéses kert«.

Mikor az aequo loco-t először említette, azt is mondta: Weszelynek olyan érdemei vannak, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni: több nyelven olvas, mint én, szélesebb látókörű. Sok kérdésről talán nem is tudna a magyar pedagógia, ha az ő könyve nem volna. Kitűnő szervező.

Ezért volt Kornis helyzete nehéz, de hát már megígérte nekem ezt a jelölést. Ma [1918. január 31-én – D. P.] is szégyellem, hogy erre nem tudtam felelni, úgy éreztem magam, mint akit főbeütöttek, hiszen nekem nem ígérte az »aequo loco«-t, s mindezt nem tudtam ürügynél egyébnek látni.

Aztán elmondta, hogy Weszelyvel »találkozott«. Az igazságtalannak tartja, hogy engem is első helyen jelöltek. Alexander rólam szépen nyilatkozott, a magatartása szebb velem szemben, mint Schnelleré Weszelyvel szemben, aki jelentéktelen apróságokon »lovagol« a különvéleményében.

Fináczy bizonyosan mellettem van, engem szeretne, de ezt nem mondja ki. Ma a miniszternek [Apponyi Albertnek] referált a jelölésekről. S mikor a miniszter hallotta, hogy Alexander W[eszely], Schneller pedig I[mre] S[ándor] mellett adott be különvéleményt, hirtelen azt mondta: »No kérem, én a Schneller véleményére nagyon sokat adok«. Úgy látszik örült ennek a különvéleménynek a miniszter.

Weszely nagyon méltatlankodik amiatt, hogy az ő várható kinevezését katolikus voltának tulajdonítják, s hogy Fináczy meg is mondta neki, hogy Csernoch a protektora. Weszely egészen fel van háborodva: »Az a kétszínű tót!« Érdekes különben – mondja Kornis –, hogy amíg ez a pozsonyi jelölési ügy folyik, az ő biztos tudomása szerint W[eszely] Ö[dön] a primásnak Révész Gézáat ajánlja a jóakaratába, mint katolikust Pauer Imre tanszékére!³⁹ Kornisnak ez a hirtelen elszólása nagyon jellemző.⁴⁰

Ezt követően Kornis Gyula megjegyzéseket tett a nem javasolt pályázókra is.

Majd Imre Sándor vette át a szót:

„Köszönöm, hogy minderről tájékoztatott, nagyon érdekes volt. Engedjen meg annyit – most, mikor túlvagyunk mindenben – hogyha meglesz a döntés is, mutassak neki egyet-mást megnyugtatóul, hogy nem esett Weszelyn semmi igazságtalanság a velem való jelöléssel.

»Mit akarok ezzel mondani?« [Kérdezte Kornis Gyula.]

A plágiumra gondoltam, de nem mondtam el.

Erre ő így: »Hiszen tettem én rá elég megjegyzést, mert bizony van az ő könyvében sok furcsaság.« Elsorolt egy csomót, gúnyosan, nevetve, én meg hüledeztem, hogy hát akkor hogyan ajánlhatta? »Tagadhatatlan, hogy bizony őbenne szélhámos-ság is van« [mondta Kornis Gyula].

Erre még jobban csodálkoztam. Megmutattam neki »A modern pedagógia útjain« példányát, az erről 1909-ben írt sok jegyzetemet.

»Ugyancsak alaposan csináltad« – úgymond – »én is írtam effélet, annyit, hogy a végén már untam.«

Mindez megerősítette azt a gondolatomat, hogy ez az egész úgy valami előttem még ismeretlen rugókon jár, ezért [...] elmondtam arra vonatkozó értesüléseimet (Hidasi, Schneller, Tóth Lajos, Neményi, a M[agyar] P[edagógia]-ra vonatkozó kérdezősködés), hogy Apponyi érdeklődik irántam. Megmutattam néhány aktát, ami nálam volt a minisztériumból, s végül Apponyinak hozzám intézett megbízását javaslatok benyújtására.

Fokozódó elképedéssel hallgatta [Kornis Gyula], s végül ingerülten azt kiáltotta: »Miért nem mondta ezt nekem Fináczy?«

»Hiszen nem is tud róla, Te vagy az első idegen ember, aki ezt a leiratot látja.«

»Nem ezt, hanem azt, hogy Apponyi érdeklődik irántad, s olvassa a M[agyar] P[edagógiá]-t.«

»Azt én nem tudhatom, miért nem mondta.«

Erre [Kornis] felállt, és azzal fejeződött be a beszélgetés: »Most már nyugtalan vagyok, hogy nem kellett volna benne hagynom a jelentésben egyes pontokat.«

Távozása után az az érzésem volt a legerősebb, hogy ezzel az emberrel nem lenne jó együtt lenni, s hogy engem most már, ha kineveznek is, nem köt semmi ahhoz a karhoz, és ha lehet, el is megyek onnan. Minthogy kisebb dolgozataim közül az újabbakról nem szólt, gyanakodtam, hogy ezekbe bele sem nézett, s általában nagyon furcsán néztem az egész dolgot»

– jegyezte fel Imre Sándor 1918. január 31-én.⁴¹

Akkor még nem ismerhette Kornis Gyulának a pályázat kapcsán róla szóló hivatalos véleményét, melyből néhány a Nemzetnevelés c. könyvre vonatkozó fontos részletet idézünk:

„Eötvös báró nemzetiségi kultúrpolitikája, mely a XIX. század első felének ábrándozó idealizmusán épült fel, a magyarság siralmas politikai helyzete közepette és a dinasztia után is a nemzetiségeket továbbra is energikusan védő politikája mellett, azt hiszem, ma már anakronizmus. Ma csak ellenségeink, s radikális nemzetközi észjárású szociológusaink szeretnek Eötvösnek egészen más korban fogant nemzetiségi kultúrpolitikájára hivatkozni. Nyílt ellentmondást látok Imrének mély magyarézésű általános felfogása és azon való öröme között, hogy »Eötvös középiskolai javaslatában a nemzetiségi nyelvek tanítása benne volt«, s hogy »Eötvös terveit a nemzetnevelésnek igen sokban kell alapul venni«. (181. l)

Hogyan festenének középiskoláink manapság, ha Eötvös terveit valóra válnak, ha nem kizárólag magyar nemzeti nyelv és irodalom lett volna a középiskolai tanítás-tervünk egységes gerince? A magyar kultúrpolitika múltjának vizsgálata nem arra való, hogy a nemzetnek egy más helyzetére szabott gondolatokat kritika nélkül a mai állapotokra alkalmazzon. Az Eötvös óta lefolyt fél évszázadnak a nemzetiségek viselkedésére vonatkozó történeti tanulságai egészen más irányba mutatnak.⁴² A szerzővel szemben való elvi és gyakorlati ellentétet nem volna jogosult tovább kiéleznem, mert hisz könyvét 1912-ben írta, s ma a világháború tanulságai alapján bizonyára másképp írná.⁴³

E részletes kitérést azért tettem, hogy egy példán mutassam meg, milyen helytelen utakra vezet az alapfogalmaknak (itt a nemzetnek) tisztázatlansága könyvünkben. Egyébként azokban a jegyekben, melyek a »nemzetnevelés« specifikumait alkotnák, semmi újat nem tudok felfedezni, ami eddig is a köznevelésnek,

vagy szorosabban az állami nevelésnek fogalmában benne ne rejlett volna. Az egész elmélet lényege inkább csak terminológiai változtatás: amit eddig köznevelésnek mondtunk, azt most kétségtelenül szebb szóval nemzetnevelésnek⁴⁴ nevezzük. ...

Amilyen követelményeket Imre ebből a fogalomból – egyébként igen logikusan és világosan – dedukál, ti., hogy a nevelés legyen általános, egységes, kötelező, benne az egyén és a közösség szempontja érvényesüljön stb., az ma minden nevelélméletnek közös posztulátuma, csak a követelmények egyikére, vagy másikára vetett nagyobb hangsúly ereje különbözteti meg az egyes pedagógiai irányokat. [...]

Ha így a nemzetnevelés »elvi alapjának, mint lehető pedagógiai rendszernek« specifikus voltát kétségbe vonjuk is, amit Imre nagy statisztikai apparátus kísérletében köznevelésünk egységének, általánosságának stb. hiányaira, a köznevelési törvény szükségére, a közoktatásügyi és vallásügyi minisztérium szétválasztására nézve feltár, igen megszívlelni való. Csakis olyan fő munkája lehet, aki elvszerűen és sokat gondolkodott közoktatásunkról.

Sok ember előtt bizonyára túlságosan radikálisnak tűnik fel a szerző, amikor a vallástant az iskolából egyáltalán száműzi, mert »megzavarja a tanulók békés együttélését«. Hála az égnek, ilyesmit még a felekezeti iskolában sem igen tapasztalunk. Akinek mélyebb történeti érzéke van, bizonyára fennakad azon a rendkívül egyszerű módon, ahogyan a szerző a középoktatásból egyszerűen kiemeli a latin és a görög nyelvet. »A tanulók idejét és a tanulók kedvét – így szól – nagymértékben apasztja a gimnázium uralkodó tárgya, és a változtatásnak nem lehet célja a latintanítás sikeresebbé tétele, hanem az erre fordított idő felszabadítása.«⁴⁵

De kérdem: szabad-e a tanulók kedvétől függővé tennünk a tantervet? Mit tenne ezen az alapon a szerző a matematikával? Ilyen boldogan egyszerűsítő pedagógiai alapon örökre száműzve volna középiskoláinkból a logaritmus, de még az egyszerű hármasszabály is. Azt sem merném állítani, hogy a klasszikus tanulmányok művelő értéke »sem az iskolában ki nem derül, sem nemzeti életünkön meg nem látszik«. Ilyen inponderabilis szellemi hatások nem mérhetők méterrel vagy kilogrammallyal.

Egy ország köznevelésének fogalmát elméletileg megállapítani, ennek elvszerű következményeit, a szervezésnek szempontjait, a tennivalókat kijelölni: egyike a legnehezebb feladatoknak. Aki ilyesmire vállalkozik, annak bő tudása mellett legyen kiforrott egységes világnézete és pedagógiai állásfoglalása, legyen otthonos minél több iskolanemben, legyen becsületes és független. Csakis ilyen embertől telik ki becsületes munka. Imre Sándor e követelményeknek a fennebbi hiányok

Sok ember előtt bizonyára túlságosan radikálisnak tűnik fel a szerző, amikor a vallástant az iskolából egyáltalán száműzi, mert »megzavarja a tanulók békés együttélését«. Hála az égnek, ilyesmit még a felekezeti iskolában sem igen tapasztalunk. Akinek mélyebb történeti érzéke van, bizonyára fennakad azon a rendkívül egyszerű módon, ahogyan a szerző a középoktatásból egyszerűen kiemeli a latin és a görög nyelvet. »A tanulók idejét és a tanulók kedvét – így szól – nagymértékben apasztja a gimnázium uralkodó tárgya, és a változtatásnak nem lehet célja a latintanítás sikeresebbé tétele, hanem az erre fordított idő felszabadítása.«

dacára megfelelt. Liberálisan, sőt néha radikálisan gondolkodik köznevelésünk állapotáról, politikai és vallási meggyőződését nem rejti véka alá, a művéből kisu-gárzó férfias karakter igen rokonszenves⁴⁶

– írta Kornis Gyula.

Reflexiójából nyilvánvaló: alapvető módszertani fenntartásai voltak Imre Sándor nemzetnevelés-elméletével kapcsolatban, és megkérdőjelezte pszichológiában való jártasságát s politikai realitásérzékét is. Akkor ezt a szöveget még nem ismerte Imre Sándor, így csak a Kornis Gyula által elmondottakon tanulmányozhatott.

Három nappal Kornis Gyula látogatása után, 1917. december 26-án Imre Sándor hosszú, feldúlt lelkiállapotát tükröző (azt levezető?) levelet írt Kornis Gyulának, mely végül elküldetlenül, fogalmazványban maradt fenn a számunkra.⁴⁷

Ebben olvashatjuk:

„[N]em [...] kértem soha egy hanggal sem támogatásodat, vagy jóakarodat a magam részére. Mástól sem kértem, s talán megengedi a sors, hogy e nélkül éljek ezután is. [...]

Ismétlem köszönetemet azért, hogy [...] a jelölés történetének elmondható részeit velem tudattad. E nélkül igazságtalanul gondolnék Alexander B[ernát] úrra, akiről azt hittem, hogy az én leszólásommal emelte pályatársamat, [...] s főként, hogy az egész ügyben való nagy tévedésemet eloszlattad.

Addig ugyanis, míg csak az eredményt tudtam, szentül meg voltam győződve arról, hogy Te engem javasoltál első helyen, és csak a körülmények miatt egyeztél bele abba, hogy ketten legyünk egymás mellett. Lehetetlen volt mást hinnem, mert nem gondolhattam, hogy éppen fő munkám olvasása nélkül nyilatkoztál előttem most egy éve is, leveleiben is minden fenntartás nélkül kedvezően. Hiszen tavalyi látogatásod alkalmával még én figyelmeztettelek, hogy ne kösd le magadat melletttem dolgozataim alapos ismerete nélkül. [...]

A harmadik, amit meg kell köszönnöm, éppen bíráló megjegyzéseid. Most történt először, hogy kis könyvemről ilyen észrevételeket hallottam. Ennek örültem, mert a bírálatot önbírálatra való alkalomnak tekintem, s fogyatkozásaimat kész vagyok mindig pótolni”

– írta Imre Sándor, majd a Kornis Gyula által Weszelyről mondottakra, s a vele (Imrével) való „együtt munkálkodás legfőbb óhajására” emlékeztetve folytatta levelét:

„Nem értettem a dolgot: az aequo loco jelölést tavaly, mint a rám nézve legkedvezőtlenebbet említetted, a másik pályájáról most mondtak sehogy sem indokolták, hogy róla most jobb legyen a véleményed. Nem gondolhattam hát egyebet, mint-hogy az ellenem való kifogásaid olyan nagy jelentőségűek, hogy ámbár »a személyem szimpatikusabb«, amannak a munkásságát értékeesebbnek ítéled [...] Vagyis: nem vállalod azt, hogy engem egyetemi tanárnak ajánlj velem szemben [...]

Ezeket újra átgondolva megállapítottam [...] 1. az ellenem való állásfoglalás [...] állásoddal járó kötelességed is, ha ez a meggyőződésed. 2. Ez a jelölés azonban éppen ebben az esetben nem jelölés igazában, hanem teljesen a miniszterre való ráhagyása a döntésnek, ami mindegy lehet annak, aki mindenáron bele akar ülni az állásba. De nem mindegy nekem, aki ebben az egész ügyben az erkölcsi siker reménységével és óhajásával vettem részt, s az egyetem, sőt a karok önkormányzatának legfőbb biztosítékául a tanárok kijelölésének teljes szabadságát tekintem. Nem kívánok tehát olyan helyzetbe jutni, amelyre nem az illetékes szakemberek többségének véleménye, hanem a miniszter akarata juttat, ha még olyan tisztelt és

szeretett ember különvéleménye alapján is, amelyen nekem Schneller István, és olyan véletlenség miatt is, mint amelyen az ő elmaradása az ülésről. [...]

[E]lővettem a »Modern pedagógia útjain« c. kötetet, átnéztem és ellenőriztem 1909-ben erről írt bő jegyzeteimet, megnéztem az egészet az általad említett előnyök és jelentőség szempontjából, s nem is szólva arról, amire ittlétedkor céloztam, s nagyon megdöbbenem: milyen értéktelennek kell lennem, ha e könyv írója mellett csak a személyem juttatott helyet a jelölésben?⁴⁸

Elővettem hát a Nemzetnevelést, megvizsgáltam észrevételeid szempontjából, elgondoltam azoknak a kis dolgozataimnak a tartalmát, amelyeket ezzel az alkalommal [sic!] számba vehetőnek tartok, meg a többi nagyobbacska műveket. Számba vettem, hogy mi ígéret van ezekben, s mi az ellenfelem műveiben a tan-szék és a szeminárium számára. Megvizsgáltam magamat arra nézve, hogy milyen viszonyban van az én boltom kirakata és raktára, s mindezek után megnyugodtam abban, hogy hibának és hiánynak nézve mindent, amit elsoroltál: a mérlegnek a két serpenyője semmi szín alatt nem állhat egyformán.

A Rólad, tudományos szempontjaidról és mértékedről való véleményem nem engedi feltennem, hogy amit én látok, sokkal élesebben Te is ne lásd. A Rólad elterjedt hír, hogy »féltékenyen őrködsz a leendő kar színvonalán«, képtelenséggé teszi, hogy ebben az ajánlásodban meg légy nyugodva. Ezért egészen bizonyos vagyok afelől, hogy állásfoglalásodban valami olyan tekintet volt az indítód, amely előttem ismeretlen, legalábbis beszélgetésünkben nem tudom megtalálni.

Ez a tegnapi szemlélődésemet követő megfontolás – belém nevelt és önmagam által is fejlesztett minden lemondó hajlandóságom ellenére is – meggyőzött afelől, hogy visszavonulnom nem szabad. Hagyom tehát továbbra is a dolgot mentére, csak az eddiginél nagyobb érdeklődéssel várom a végét. Személyemre nézve az az óhajításom, hogy a kinevezést ne én kapjam meg, mert megerősödött az a régi gondolatom, hogy a mostani állásomat nem volna szabad elhagynom, s most már nagyobb lelki nyugalommal tudnék egyszerűen tanító maradni”

– zárta Kornis Gyulának szánt, végül el nem küldött levéltervezetét Imre Sándor 1917. december 26-án.⁴⁹

Akkortájt íródhatott Schneller István datálatlan levele,⁵⁰ melyben beszámolt Imre Sándornak a bizottság anyagainak hozzáérkezéséről, s azok tartalmáról. „Kornis derék, komoly munkát végzett” – írta Schneller István, azzal, hogy Kornis is kettejük azonosan első helyre jelölését ajánlotta

„élénk eszmecsere után, ügyes, apodiktikus, rövid mondatokban.

Kijelenti Alexander B[ernát], hogy Imre Sándor ellen nincs éle különvéleményének, ki ugyanis Kolozsvár jelöltje, ahol ugyanis a pedagógus már 70-en túl van”. Majd a Weszely mellett érvelt: „utolsó alkalom a korosra nézve, hogy egyetemi tanár legyen, anyagi áldozatot hoz az egyetemi tanári állásnak az elfogadásában. A W[eszely] ellen Kornis által felhozott megjegyzések nem súlyosak és pedagógiai minőségét nem érintik stb.”

– írta Alexander véleményéről⁵¹ Schneller István jelezve, hogy szavazatát december 17-én feladta, de az csak 19-én este érkezett Fináczy Ernőhöz.

Majd közölte: elnökként az egész anyagot elküldte a miniszternek

„megjegyezve, azt is, hogy a Kornis által felhozott érveket én igenis »súlyosaknak tartom és olyanoknak, amelyek W[eszely] pedagógiai minőségét igenis érintik«. Az én votumom [szavazatom] – csakis Imre Sándor. [...]

Fináczy 23-án írt levelében votumomat »remélhetően perdöntő iratnak« mondja. Ő 3 dologra törekedett: 1. hogy pontos többségi határozat jöjjön létre, vagyis, hogy a vélemények nagyon szét ne ágazódjanak, ami a miniszter dolgát módfelett megnehezítette volna; 2. [...] »igyekeztem Imre Sándor érdemeit minden vonatkozásban kiemelni«; 3. igyekeztem elejét venni annak, hogy I[mre] S[ándor] esetleg második helyre kerüljön. Tudja, hogy aequus loco kandidálás tökéletlen megoldás: de jelen esetben lehetetlen volt elkerülni”

– idézte Schneller Fináczyt.

Majd a maga részéről hozzátette: „Perdöntőnek nem az én votumomat, hanem kedves barátomnak [Imre Sándornak] a minisztériumban A[pponyi] megbízásából végzett munkáját tekintem. Szeretném, hogy ha Pozsonyba kerülne, s így utolsó napjaimat Pozsonyban töltve együtt lehetünk.⁵² De ez nem számít. Bármilyen történjék – jó lesz az ügy, amint történik. A köztudatba bemegy, hogy az kire mindig is gondoltam – lesz utódom. S így ha Pozsony nem sikerül, meg lesz biztosan a kolozsvári éspedig a minisztériumban végzett munka alapján felfelé súlyos állással – szervező munkássággal” – nyugtatgatta a háborgó Imre Sándort Schneller István.

Schneller még aznap felkereste Kolozsváron barátját, kollégáját, a szemészprofesszor *Imre Józsefet*,⁵³ s neki is megmutatta/elmesélte, mi áll a bírálóbizottság anyagaiban. Utóbbi fiának, Sándornak írt 1917. december 27-i levelében megerősítette: Alexander Bernát különvéleményét azzal kezdte, hogy az „nem I[mre] S[ándor] ellen irányul, akit ő is teljesen érdemesnek tart az egyetemi tanszékre, de ez még fiatal ember, aki megvárhatja, míg K[olozsváron] a tanszék megürül, míg amarra nézve ez az utolsó alkalom, hogy egyetemi tanszéket kapjon stb.”⁵⁴ Majd Alexander (Kornishoz hasonlóan) hozzátette: „I[mre] S[ándor] tulajdonképpen kultúrpolitikus, de W[eszely] pedagógiai szakember”.

„Felolvasta Sch[neller] az ő különvéleményét is, melyet két nappal az ülés előtt adott fel ajánlott-express levélben, mégsem jutott oda kellő időben. Csak annyit mondok róla – írta Imre József –, hogy nem hittem, hogy W[eszely] Ö[dön]-ről olyan keményen fog bírálatot mondani (bár a kompilátorság nincs benne). Amit rólad ír teljesen elég. – Mindezek után a helyzet nem kedvezőtlenebb, mint volt. Minden A[pponyi] gróftól függ, mint előbb. Semmiben sem több W[eszely] chance-a, mint a Tied!”

– olvashatjuk az ugyancsak Imre Sándor megnyugtatót célzó levélben, melyben nyomatékosan azt tanácsolta, hogy az Apponyi Alberttől nyert megbízás kapcsán, bemutatkozásul keresse fel személyesen a minisztert.⁵⁵

Végül fiát jól ismerve hozzátette: ha a pozsonyi kinevezés nem sikerülne,

„az meglesz pár év múlva Kolozsvárt is. Nagy veszteség nem lesz tehát, a ki nem nevezésedben sem. Csak vedd nyugodtan az utóbbi esetet, s gondold el, hogy mindenki tudja, hogy ennek oka nem Benned, nem a Te személyedben, s értéked meg nem becsülésében lenne!”⁵⁶

Akkor még nem érhetett el Kolozsvárra a hír arról, hogy Kornis Gyula Budapesten, Pozsonyban baráti és egyetemi körökben miként nyilatkozott Imre Sándor pályázatáról. Imre Sándor 1918. január végi visszaemlékezése szerint ő először karácsony első napján Gyulai Ágosttól⁵⁷ az utcán tudta meg, hogy egy irodalomtörténészekből álló baráti társaságban „Os[vát] E[rnö]”⁵⁸ (?) elmondta, hogy nekem a radikális voltom árt, ezért

nem fognak kinevezni. Ez megvilágította előttem Kornis beszédét is, ámbár ő sem nem mondta, hogy annak tart, sem nem kérdezte, hogy az vagyok-e...”⁵⁹

December 31-én Vángel [Jenő] temetésén találkozott a szintén a pozsonyi egyetemre pályázó – s Imre Sándor által Kornis Gyulánál sikeresen protezsált – Princz Gyulával.⁶⁰

„Neki beszélt Kornis, hogy értem tűzbe ment volna, de a Nemzetnevelés olvasása után ezt nem teheti. Neki egészen más felfogása van a nevelésről, az én álláspontom nemzetietlen. Tudományos szempontból nem lehetett mellőzni, de ő nem vállalja értem a felelősséget. [...]”

Másnap szóba jött a dolog Fináczyval, említettem neki K[ornis] látogatását, de buta fővel semmit abból, amit itt leírtam. Csak azt, hogy mit híresztel (nemzetietlenség), s hogy biztosan nem olvasott el mindent, hanem örvendett, hogy ürügyet talált. Hozzátettem, hogy most már Pozsonyba menni nem szeretnék. Megerősödött a már nagyon fiatalkoromban ébredt bizalmatlanságom a magas tudományos kritika iránt. Ezért nem adtam be 1902-ben Gyulai Pál⁶¹ felszólítása ellenére Széchenyi-kéziratomat az Akadémiához, nem írok soha akadémiai pályamunkát. Nem keresem az akadémiai klikkek társaságát, és nem volnék budapesti magántanár, ha ő 1910-ben fel nem szólított volna.

Január 10-én Neményi államtitkár hivatott egyéb dologban. Szavaiból kétségtelessé vált számomra, hogy nem engem neveznek ki Pozsonyba.”⁶²

1918. január 31-i visszaemlékezésében Imre Sándor ezt követően részletesen taglalta: miként jutott el Kolozsvárra is az ő „nemzetietlenségének, hazafiatlanságának” híre, miként tárgyalták ezt január 12-13-án az ottani társaságban, s hogy a Schneller István által számára mutatott levelekből, táviratokból miként vált világossá, hogy Kornis Gyula még azelőtt írta meg véleményét, hogy eljutottak volna hozzá Imre pályázatának anyagai és mellékletei.⁶³

„Elmondtam ezt Fináczynak; szemmel láthatóan hitetlenül hallgatta, és azt hiszem, ma sem hiszi, hogy Kornis nem látta az irataimat. [...] Talán nem kellett volna színt vallanom Fináczy előtt, de kimondtam, hogy ezt az eljárást becstelenségnek tartom, s ez engem visszatart attól, hogy ezután tudományos munkával foglalkozzam, vagy tudományosnak nevezett társaságokhoz közeledjem. Maradok csak tanító.

S úgy is érzem, hogy ez a kötelességem. Nem vagyok tisztában sem azzal, hogy a debreceni karnak miért kellett engem előbb nagyon megtisztelő formában megkeresnie, aztán úgy beszélnie, mintha én akartam volna tőlük valamit; sem azzal, hogy Kornis voltaképpen mit akart velem. Nem futottam egyik után sem.

Fáj, hogy fiatal korom óta látott tudományos feladataimat soha meg nem oldhatom, mert ma is távol vagyok már ettől, s hovatovább, mind távolabb jutok, – de többet ér nevelni a magam mostani tanítványaiba más szellemet, mint amilyennel az egyetemi tanszékek némely része most telve van, s amelyben nem tudnám jól érezni magam úgysem. Számomra ezzel a tudományos pályafutásra való utolsó kísérletem végződött”

– írta elkéseredetten, a maga számára Imre Sándor 1918. január 31-én.⁶⁴

Néhány nap múlva kissé változhatott a hangulata, vagy a külvilág számára nagyobb önfegyelemmel nyilatkozott. A pozsonyi pedagógiai tanszékre szintén pályázott Szeleányi Ödön⁶⁵ evangélikus teológiai tanár február 1-jén írt Imre Sándornak arról, hogy „Pozsonyban fellobogott a felekezeti küzdelem. A helybeli lapok arról vitatkoznak, hogy katolikus jellege legyen-e az egyetemnek vagy sem.”⁶⁶

Imre Sándor 1918. február 4-én válaszolt levelére.

„Most hallom először, hogy Pozsony felekezeti lázba esett. Ha éppen kezded ügyében vannak az illető lapok, köszönettel venném, ha elküldenéd. Nagyon szívesen raknám el kortörténeti adataim közé. – Ami a pedagógiai tanszékert illeti, annak történetét sem volna érdékelen tudni, de annyira nem érdekes, hogy utánajárni érdemes legyen. Nekem itt megvan a jó [kihúzza: állásom] helyem, s milyen nagy megnyugvás most, hogy tülekedés nélkül vettem részt a pályázatban! S örülök, hogy pályáztam, mert az már csakugyan jó, hogy ezzel az alkalommal értékes vonásokkal gyarapodott a homos sapiens-re vonatkozó ismeretem. Egyébként azt hiszem, hogy a tanszék betöltésének módja rám nézve nem bukás, és nem felekezeti okok idézték elő. Tudni persze nem tudom”

– írta immár némi távolságtartással az akkor már a Pedagógium igazgatási ügyeivel és az Apponyi Albert számára készülő javaslatainak összeállításával foglalkozó Imre Sándor.⁶⁷

Kornis Gyula 1918. március 15-i levelében gratulált Imrének igazgatói székeéhez, diplomatikusan hozzátéve: „Örömöm még nagyobb lett volna, ha a kinevezés [...] (március 10.) idefelé [Pozsony felé – D. P.] irányult volna”.⁶⁸

Másnap, a pozsonyi egyetemi tanácsülésen a rektor tájékoztatta kollégáit, hogy a király kiket nevezett ki professzornak az egyetemre: „a pedagógia tanszékre dr Wessely [sic!] Ödönt a székesfővárosi községi középiskolák főigazgatóját, egyetemi magántanárt”.⁶⁹

* * *

Ezzel a pozsonyi pedagógiai tanszékre történő pályázatra vonatkozó dokumentatív elbeszélésünk (forrásközlésünk) végére értünk, s néhány megjegyzést kell tennünk.

Mindenekelőtt arra szeretnénk felhívni olvasóink figyelmét, hogy – sajnos – szűkös forrásaink nem tették lehetővé számunkra a történet többoldalú bemutatását, a tárgyyszerűség szempontjából elengedhetetlen „hallgattassék meg a másik fél is” elv alkalmazását.

Érdeklődésünkre az egykori pozsonyi egyetem jogutódja és még fellelhető iratainak letéteményese, a Pécsi Tudományegyetem Levéltárának igazgatója, Lengvári István 2022. január 4-i levelében közölte: „Imre Sándor pályázatával kapcsolatosan sem az egyetemi, sem a bölcsészkar iratokban és a tanácsülési jegyzőkönyvekben sem találtunk semmit”.⁷⁰ Ezért elbeszélésünkben a Ráday Levéltár anyagai s néhány kiegészítő forrás mellett csak az interneten fellelhető egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvekre támaszkodhattunk.

Ez különösen Wessely Ödön és Kornis Gyula pályázat során tanúsított magatartásának megítélésével kapcsolatban rejti magában a méltánytalan ábrázolás veszélyét. Erre a körülményre nyomatékosan szeretnénk felhívni olvasóink figyelmét, remélve, hogy az újabb kutatói nemzedék további források nyomára jut, s azok segítségével lehetségessé válik a szereplők magatartásának, motívumainak sokoldalúbb, árnyaltabb bemutatása.

Amiért e csonka forrásbázis alapján is megkíséreltük a történet korlátozottan lehetséges rekonstrukcióját, annak egyik oka, hogy a semminél mindképpen több, ha legalább ennyit megtudhat a szakmai közvélemény a pedagógiai tudomány fejlődése szempontjából jelentős harmadik magyarországi pedagógiai tanszék professzori állása betöltésének folyamatáról.

S az Imre Sándor művelődéspolitikai szerepvállalásához vezető motívumok számbavétele szempontjából fontos, hogy az ő akkori benyomásairól, lelkiállapotáról hitelesen tanúskodnak e források. Megmutatják: Imre Sándor ilyen útra lépésében szerepe lehetett annak, hogy az egyetemi-akadémiai szféra ilyen módon reagált az ő első komolyabb közeledési kísérletére.

Kornis Gyula és Alexander Bernát is megfogalmazták: ők Imre Sándort inkább tartják kultúrpolitikusnak, mint pedagógiai szakembernek. A VKM, a minisztériumi szféra – akkoriban – nagyobb nyitottságot mutatott Imre tudása és szolgáltatásai iránt, mint a pozsonyi és a debreceni egyetem.

A Pedagógium hallgatói és tanárai is nagy becsben tartották Imre Sándor munkásságát. A polgári iskolai tanárok 1916-ban országos egyesületük elnökévé, iskolatípusuk legfőbb reprezentánsává választották. Így érthető, hogy miért vállalta el a Pedagógium igazgatói állását, s hogy miért hezitált még a professzori pályázat beadása során is.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amit Imre többször is hangoztatott, hogy addigi irodalmi munkásságát nem tartja feltétlenül elégségesnek az egyetemi tanári cím elnyeréséhez. Vélhetően a konkurensseivel való összevetése során juthatott mégis arra a következtetésre, hogy pályázik. Volt egy súlyos mondata, mely szerint nem nézheti tétlenül, hogy méltatlanok kerüljenek e pozíciókba. Arra is utalt, hogy nem annyira a munkahelyváltásra hajtott, inkább megmérteni akarta munkásságát tudományága vezető személyiségei által, hiszen érdemi kritikát még soha sem kapott műveiről. Ennek is szerepe lehetett döntésében.

Kezdetben láthatóan úgy vélte, hogy nincs különösebb sansza pályázata sikerére, ám Kornis Gyula ösztönzése s a minisztériumból Apponyi Albert iránta való érdeklődéséről és Schneller István iránti nagyrabecsüléséről szóló hírek – utóbb hiúnak bizonyuló – reményt ébreszthettek benne. Az őt távolról ismerő emberek számára rendkívül fegyelmezettnek, kiszámíthatónak, kimértnek, (Ady Lajos szavaival „flegmatikusságra” is képesnek) látott Imre Sándor valójában rendkívül érzékeny, és már csak a tradíciók súlya alatt is, magával szemben magas elvárásokkal élő ember volt. Családjában egy sor tudós, egyetemi tanár volt, s bizonyára ő is szeretett volna édesapja és egyéb felmenői nyomdokaiba lépni.

A bizottság döntését, s különösen Kornis Gyula kritikáját követő heves reakciója a váratlan helyzetnek, az igazságtalannak érzett bírálatnak, a pályázati anyagok teljes ismerete nélkül valóban szabálytalan eljárásnak, és Kornis kezdetben számára érthetetlen magatartásváltozásának szólhatott elsősorban.

A Pedagógium hallgatói és tanárai is nagy becsben tartották Imre Sándor munkásságát. A polgári iskolai tanárok 1916-ban országos egyesületük elnökévé, iskolatípusuk legfőbb reprezentánsává választották. Így érthető, hogy miért vállalta el a Pedagógium igazgatói állását, s hogy miért hezitált még a professzori pályázat beadása során is.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amit Imre többször is hangoztatott, hogy addigi irodalmi munkásságát nem tartja feltétlenül elégségesnek az egyetemi tanári cím elnyeréséhez. Vélhetően a konkurensseivel való összevetése során juthatott mégis arra a következtetésre, hogy pályázik. Volt egy súlyos mondata, mely szerint nem nézheti tétlenül, hogy méltatlanok kerüljenek e pozíciókba. Arra is utalt, hogy nem annyira a munkahelyváltásra hajtott, inkább megmérteni akarta munkásságát tudományága vezető személyiségei által, hiszen érdemi kritikát még soha sem kapott műveiről. Ennek is szerepe lehetett döntésében.

Pedig már korábban is érzékelhette volna: környezetében szinte senki sem értette, hogy hová siet ez a negyvenéves fiatalember, ha számára szinte biztosan kinéz néhány év múlva a kolozsvári tanszék megöröklése. Schneller Istvánt is kényes helyzetbe hozta, hiszen ő akkor még nem szándékozott visszavonulni, de idővel tanszékét jó szívvel Imre Sándorra kívánta bízni. Fináczy Ernő – nyilván ezen összefüggés ismeretében – azt kérdezte Imrétől, hogy ugye ő „nem reflektál” a pozsonyi tanszékre? 1917 végén Kornis Gyula is azt írta, hogy „attól tart, hogy Imre nem reflektál” arra. E kérdésfelvetésekben benne rejlett a kétséges kimenetel lehetősége. De Imre Sándor nem érzékelte ezt, vagy akkor még tényleg csak a tudományos megmérettetésre koncentrált.

A bírálóbizottság tagjai közül Schneller István és Alexander Bernát álláspontja – az adott körülmények figyelembevételével – teljesen érthető. Schneller nem akarta megbántani Imrét azzal, hogy leintse, ha neki ez ilyen sürgős valamiért. Alexander pedig veje (a tehetséges Révész Géza) jól felfogott érdekében cselekedhetett, úgy, hogy lehetőleg ne bántsa meg a Weszelynél tíz évvel fiatalabb Imrét.

Nehezebb helyzetben vagyunk Kornis Gyula és Fináczy Ernő döntésének értelmezése során. Talán a legvalószínűbb hipotézis, hogy már akkoriban is kevés ideje volt az elfoglalt professzoroknak arra, hogy hazai kortársaik írásait olvassák. Bár általában udvariasan fogadták, formálisan dicsérték a számukra megküldött írásokat, könyveket (bár a *Nemzetnevelés* esetében Kornis részéről ez is elmaradt), de nem nagyon volt módjuk/kedvük elmélyedni azokban. Ezért véleményük a mindennapi együttműködés, néhány közös konferencián való fellépés során, a hallgatóktól szerzett információk és a társaságokban terjedő hírek nyomán formálódott.

Márpedig Imre Sándor – ugyan református, de – több generáción kifogástalan egyetemi, tanár, lelkes embereket adó családból származott. A szellemi életet akkoriban igazán megosztó ügyekben Kornis és Fináczy szemszögéből jól döntött, a direkt politikai szerepvállalástól, a Társadalomtudományi Társaságtól, a radikális és szociáldemokrata pártoktól távolságot tartott, ellenben a Magyar Társadalomtudományi Egyesülethez közeledett, a Magyar Társaság tagja volt. Hangsúlyozottan nemzeti és keresztyén álláspontot képviselt, Széchenyi-fan volt. A *Magyar Pedagógia* és a Magyar Pedagógiai Társaság ügyeiben korrekt, precíz, segítőkész, ügybuzgó, kiszámítható, becsületes kollégának bizonyult, hallgatói szerették. Mindezzel rászolgált Fináczy Ernő és Kornis Gyula bizalmára.

Amíg referálóként a *Nemzetnevelést* elolvasó felszentelt piarista Kornis Gyula számára ki nem derült, hogy kultúrpolitikai elképzeléseik lényeges pontokon eltérnek, jóhiszeműen hihette, hogy benne jobb kollégára találhat, mint a budapesti születésű, a liberális polgármester, Bárczy István köreiből tartozó(nak vélt) Weszely Ödönben.

Ám amikor a *Nemzetnevelés*ből kiderült számára, hogy Imre Sándor

- az iskolarendszer, a kultúra demokratizálására, fokozatos világivá tételére, a felekezeti vallásoktatásnak az iskolákból való kiiktatására, a tanult emberek tradicionális külön-nyelve, a latin tanításának a humán gimnáziumokba való visszaszorítására, a nemzetiségi nyelvek, irodalom, történelem oktatására stb. törekszik, s Széchenyi István mellett Eötvös József kultúrpolitikai elképzeléseit is követendőnek tartja;
- hogy az iskoláztatást nem a társadalmi hierarchia újratermelése céljának rendeli alá;⁷¹
- hogy a pedagógiát, a művelődéspolitikát nem filozófiai/teológiai nézőpontból, hanem szociálpedagógiai, társadalmi/szociológiai/néprajzi stb. megközelítésben taglalja, rádöbent: alapvetően nem egy úton járnak.

Kornis vélhetően Weszely Ödönt – okkal, ok nélkül (?), nyilatkozata szerint – emberileg kevésbé becsülte, de pedagógiai nézőpontját, megközelítésmódját a magáéval összeegyeztethetőbbnek tarthatta, és semmiképp sem olyan „radikálisnak, nemzetietlennek” mint Imrét. Kornis Gyula, aki már akkor is politikus alkat volt, érzékenyen reagált e különbségekre, ezért formálisan a „mindkettőt alkalmasnak tartom” álláspontjára

helyezkedett, diplomatikusan fogalmazott, de budapesti társasági és pozsonyi fórumokon hangoztatta: nem vállal felelősséget Imréért. S ez – a leendő bölcsészkar gründolójától, egyetemi tanácsi és minisztériumi előadójától, leendő dékánjától – a döntéshez éppen elég lehetett. S persze a „nemzetietlen” minősítéssel és a nemzetnevelési koncepció megkérdőjelezésével egy életre megbántotta Imre Sándort.

Fináczy Ernő álláspontját – forrásainkban kevesebb érdemi (érvelő, tartalmi) állásfoglalása miatt – még hipotetikus is nehéz rekonstruálni. Tisza Istvánt pártoló, konzervatív, katolikus ember volt, korábbi köztisztviselői gyakorlattal a háta mögött. Utóbbi miatt számára nagyon fontos lehetett, hogy a *Magyar Pedagógiában*, a Magyar Pedagógiai Társaságban megbízhatóan támaszkodhatott Imre Sándorra, akit becsületes, hívő, magyar embernek, jó tanárnak tarthatott, s akiről tudta: számíthat rá. Forrásainkból úgy tűnik, hogy – az iskolarendszerrel, pedagógiával kapcsolatos bizonyos nézetkülönbségek mellett is – emberileg, szakmailag tisztelték, szerették egymást.⁷²

Kornis Gyulától eltérően egyikük sem volt politikus alkat. Szakmai céljaik elérése érdekében mindketten vállaltak minisztériumi/művelődéspolitikai megbízásokat, de ezt köztisztviselői és nem politikusi habitussal tették. (Ezért pl. a későbbiekben mindketten az akkor uralkodó hangulathoz képest viszonylag tárgyyszerűen tárgyalták az általuk egyaránt elutasított, már bukott Tanácsköztársaság kultúrpolitikáját.)

Fináczy Ernő egy későbbi kérdéséből – közvetve – úgy tűnik, hogy csak felszínesen, vagy még úgy sem ismerte Imre Sándor *Nemzetnevelését*. Így az kevésbé lehetett rá olyan komoly hatással, mint Kornisra. Mindazonáltal végül mégis abba az irányba mozdította a pályázat elbírálásának ügyét, mint Kornis Gyula. Utóbb Schneller Istvánnak Fináczy azt írta, hogy ezt Imre érdekében tette. Bár Kornis Gyulának is az volt a benyomása, hogy Fináczy Ernő szíve szerint Imrét támogatja, de ezt nem mondja ki, tény az, hogy – talán az Alexander Bernát álláspontja felé hajló, a pedagógiai érdekkörön kívül álló Hodinka Antal történész semlegesítése érdekében, egy vele kötött alku nyomán – támogatta az együttes jelölést.

Nem kizárt, hogy ennek egy további oka is volt: ő is úgy vélhette, hogy ráér Imre Sándor megvárni a kolozsvári tanszéket. Egy kis önös érdek is vezethette Fináczy Ernőt: tarthatott attól, hogy a *Magyar Pedagógiában* és a Társaságban kevésbé számíthatna a Pozsony és Budapest között ingázó Imre Sándor segítségére, munkájára.

Ki tudja? A figyelmével megtisztelő olvasó a források ismeretében eldöntheti: szerinte miként és miért történtek úgy, ahogy a dolgok.

Irodalom

Donáth Péter (2007). *Adalékok Nagy László pályájához 1918-1922. Publikálatlan önéletrajza, iskolareformterv, a Gyermektanulmányi Társaság, az egyetemi gyermektanulmány-oktatás s a lélektani laboratóriumok dokumentumai 1918-1922-ből*. Trezor Kiadó.

Halász Imre (1911). *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából*. Nyugat.

Imre Sándor (1909). *A nevelés sorsa és a szocializmus. Az iskolai nevelés lehetőségei és a szocialisták nézetei a nevelésről. A tárgyias nevelői gondolkodás érdekében*. Franklin Társulat.

Imre Sándor (1912). *Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődéspolitikához*. Ajtai.

Imre Sándor (1917). A békére való átmenet nevelésügyi kérdései. In Imre Sándor (1942), *Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés*. 2. kiadás. Studium. 103–120.

Kornis Gyula (1927, szerk.). *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*. MPT.

Kornis Gyula (1928). *Kultúra és politika. Tanulmányok*. Franklin Társulat.

Kornis Gyula (1935). A nemzetnevelés rendszere. Imre Sándor. Egyetemi működésének harmincadik évfordulójára. In Kornis Gyula (1942), *Tudós fejek*. Franklin Társulat, 26–29.

Mann Miklós (2002). *Budapest oktatásügye 1873–2000*. Önkönet.

Mészáros István (1992). A „nemzetnevelés”. *Magyar Tudomány*, 99(3), 322–326.

Meumann, E. (1974). *Kísérleti pedagógia*. Tankönyvkiadó.

Mitrovics Gyula (1933). *A neveléstudomány alapvonalai*. Csáthy Ferenc Rt. Egyetemi Könyvkereskedés.

Németh András (1990). *Weszely Ödön. Magyar Pedagógusok*. OPKM.

Pléh Csaba (2009a): A korai magyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág. Révész Géza emlékére. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(3), 467–495.

Pléh Csaba (2009b). Révész Géza – a sors feszültségei levelezése és székfoglalója tükrében. *Thalassa*, 20(4), 75–100.

Ronkoviczné Faragó Eszter (1999). *A pedagógia alapkérdései Imre Sándor munkásságában*. Comenius.

S. Heksch Ágnes (1969). *Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere*. Tankönyvkiadó.

Weszely Ödön (1910). *A modern pedagógia útjain. Tanulmányok*. Franklin Társulat.

Jegyzetek

¹ Alexander Bernát (1850–1924) filozófus, esztéta, műfordító, 1904-től a budapesti egyetem professzora, 1910-től az MTA rendes tagja, a Filozófiai Írók Tára sorozat társszerkesztője.

² Hodinka Antal (1864–1946) történész, a ruszinok ismert kutatója, 1916-tól a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem professzora, 1910-től az MTA levelező tagja.

³ Weszely Ödön (1867–1935) pedagógus, tanár, a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium megszervezője, igazgatója. 1918-tól egyetemi tanár a pozsonyi, pécsi, majd rövid ideig a budapesti egyetemeken. 1907–1912 között a *Magyar Pedagógia* szerkesztője, a Gyermektanulmányi Társaság aktív tagja, egyik vezetője (ld. róla: Németh, 1990; Mann, 2002. 70–84.).

⁴ Imre Sándor (1877–1945) pedagógus, művelődéspolitikus. Történetünk idején a Pedagógium tanára, majd igazgatója, a *Magyar Pedagógia* szerkesztője. Két 1917-ig megjelent monográfiája: Imre, 1909 és Imre, 1912 (ld. róla pl. S. Heksch, 1969; Ronkoviczné, 1999).

⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Imre II. Sándor iratai, (a továbbiakban: RL C/39.) 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi egyetem pedagógiai tanszékére való pályázásom. 1–9.

⁶ Mitrovics Gyula (1871–1965) filozófus, esztéta, pedagógus. Történetünk idején magántanár és a kollégiumi könyvtár igazgatója. 1918-tól Debrecenben egyetemi tanár, 1935–1947-ig az MTA levelező tagja (ld. tőle pl. Mitrovics, 1933).

⁷ Imre Sándor akkori megjegyzése: „Ez igazolódott. Nem is értem mi célja volt Papp Károly látogatásának.”

⁸ A fővárosi alkalmazottak szövetségének lapja, a *Községi Munkás*, „a községi munkások és alkalmazottak érdekeit védő lap”, 1918-ban anonim cikket közölt *Weszely főigazgató úr* címmel: „[M]ost egy főpedagógust kell tollhegyre vennünk: *Weszely* úrról a pedagógiai szeminárium főigazgatójáról van szó, akiről Vázsonyi Vilmos [1868–1926, fővárosi politikus, parlamenti képviselő, volt miniszter] egy tanítóküldöttségnek azt mondta: »Ez az a Weszely, akit a gyomrom be nem veszi!«. Nekünk sincs jobb gyomrunk Vázsonyinnál, mi sem vesszük be Weszely urat. Ez a főigazgató úr az iskolai takarítónőket és fűtőket használja személyes szolgálataira. A takarítónők közül egy mindig nála szolgál, s a fűtők is állandóan dolgoznak számára. (Egyik takarítónő szobalányi minőségben hosszabb ideig nála is lakott.) És amellet, hogy potyára privát célokra használta fel őket, alkanász hangon beszél velük a főigazgató úr, úgy, hogy a munkásszemélyzet nála nem képes megmaradni. Az idén október óta már a harmadik fűtő került ehhez a kiváló tanerőhöz. Weszelyt saját kollégái is kerülik bárdolatlan és kétszínű modora, természetete miatt. Ez a közutálatnak örvendő főúr tudós professzornak tartja magát, és ha néha-néha megszállja az ihlet tudományos *műkönytvet* is tud írni. Egy ilyen merényletének címe: »*A modern pedagógia útjain*«⁷ – írták anonim cikkükben, s durva hanggal, pofonokkal fenyegetőzéssel vádolták a főigazgatót. „Bárczy polgármester úrnak, aki a »Pedagógiai szanatóriumot« Weszely Ödön számára találta ki, hogy valahova lehessen dugni ezt a rettenetes tanerőt, becses figyelmébe ajánljuk [...] modern fegyelmi eszközeit. [...] [G]ondoskodjék a polgármester számára más szanatóriumról” – írták, ám állításaik valóságtartalmáról nincs forrásunk véleményt alkotni. Az akkori mendemondák és Imre Sándor témára vonatkozó gyűjteményének bemutatására közöljük (RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. Újságkivágás).

- ⁹ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi egyetem pedagógiai tanszékére való pályázásom. 1.
- ¹⁰ Apponyi Albert egy 1917. augusztus 11-i értekezleten (a bölcsészkarra vonatkozóan a személyi és anyagi szükségletekre vonatkozóan Kornis Gyula előterjesztése után) nyilatkozott arról, hogy „nincsen akadálya annak, hogy 1918 januárjában az orvosi és a bölcsészet- nyelv-és történettudományi karok megnyíljanak”. (A pozsonyi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem tanácsának 1917. szeptember 15-i jegyzőkönyvéből. 7. Az 1917. október 30-i ülésen [14.] már a VKM 142927/1917. sz. leiratát ismertették arról, hogy 8 professzori állást hirdettek a bölcsészkarra. Az 1918. március 16-i ülésen [74.] közölte a rektor, hogy „a pedagógia tanszékére dr Wessely [sic!] Ödönt a székesfővárosi községi középiskolák főigazgatóját, egyetemi magántanárt” nevezték ki (https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1917-18/?pg=2&layout=s)
- ¹¹ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi egyetem pedagógiai tanszékére való pályázásom. 1–2.
- ¹² RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 1. sz. melléklet.
- ¹³ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 1. sz. melléklet.
- ¹⁴ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékére való pályázásom 2.
- ¹⁵ Jelen sorok írójának ennek alátámasztására nincs bizonyítéka. A pandémia és egy kellemetlen lábsérülés lehetetlenné tette az esztergomi érseki levéltárban való kutatást számomra. Megkerestem a levéltár igazgatóját kérdéssel, választ egyelőre nem kaptam.
- ¹⁶ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 4. sz. melléklet.
- ¹⁷ Utalás Révész Géza (1878–1955) kísérleti pszichológusra, a tudomány későbbi első magyar egyetemi tanárára, aki 1910-ben nőül vette Alexander Bernát lányát, Magdolnát, s aki számára – akkori híresztelés szerint – Wessely Ödön fővárosi kapcsolatai révén valamilyen előnyt/állást biztosított. Évtizedek múltán, 1948–1955 között az Amszterdamban professzor Révész Géza többször segítségét nyújtott a kitelepített Kornis Gyulának (Révészről és erről ld. pl. Pléh, 2009a, 2009b; Donáth, 2007. 97–100.).
- ¹⁸ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 5. sz. melléklet.
- ¹⁹ Az akkor éppen 70 éves és gyengélkedő Schneller István álláspontját megvilágíthatja, amit barátja és kollégája, Imre József professzor – Imre Sándor édesapja – írt a fiának egyik vélhetően 1917 decemberi levelében: „Szegény Pista... az egyetemen is mint látom mulasztgat, bátran mehetne hát nyugalomba, persze megbocsáthatni neki, ha nehéz családi és anyagi viszonyait tekintjük” (RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye.)
- ²⁰ Itt Schneller István arra utalt, hogy 1882-től 1894-ig, Kolozsvárra kerüléséig a pozsonyi evangélikus akadémia tanára, igazgatója volt.
- ²¹ Utalás Wessely Ödön: *A modern pedagógia útjain. Tanulmányok*. Franklin Társulat, Budapest, 1910. (<https://digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/wessely-odon-a-modern-pedagogia-utjain-franklin-bp-1910-4262> Utolsó letöltés: 2021. 12. 27.) című könyvére.
- ²² RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 7. sz. melléklet.
- ²³ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékére való pályázásom. 3.
- ²⁴ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye.
- ²⁵ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 6. sz. melléklet
- ²⁶ Halasy-Nagy József (1885–1976) görög-latin szakon végzett filozófus, 1907-ben doktorált, s akkoriban Kiskunhalason a református főgimnázium tanára volt. 1919-től az Erzsébet Nőiskola, majd 1921–1940-ig az Erzsébet Tudományegyetem filozófiai tanszékén oktatott, majd 1948-ig a szegedi tudományegyetemre került, ahol dékán, s az egyetem felsőházai képviselője lett. 1948-ban nyugdíjazták, majd fordítóként tevékenykedett.
- ²⁷ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 8. sz. melléklet
- ²⁸ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 9. sz. melléklet

- ²⁹ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 10. sz. melléklet
- ³⁰ Arra, hogy ez mikor történt nincs utalása a szövegben. RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 2.
- ³¹ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 3.
- ³² *Az Est* c. napilap 1917. december 27-i (317.) számában a 6. oldalon *Újabb jelölések a pozsonyi egyetemre* című apróbetűs beszámolójában olvashatjuk: „A pedagógiai tanszékre első helyen, de egyenlő minősítéssel ajánlja *Imre Sándor* és *Weszely Ödön* budapesti egyetemi magántanárokat; Weszelynek első helyen való egyedüli jelölése érdekében, mint halljuk, a bizottság egyik tagja *különvéleményt* adott be.” A híradás nem említi Schneller István véleményét, amiből talán az következik, hogy Alexander Bernát újabb különvéleménnyel élt, vagy az, hogy a bizottsági egyenlő ajánlatba már eleve beleszámították Schneller István javaslatát, ez esetben a bizottság egy másik tagjai is (?) Weszely mellett tehethe le voksát. Az sem kizárt, hogy a lap – Weszely Ödön számára kedvezve – csak részleges tudósítást adott.
- ³³ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 5.
- ³⁴ Kornis Gyula hivatalos véleményének fontosabb részleteit a jövőben megjelenő monográfiámban részletezem.
- ³⁵ 1917-ben Imre Sándor intenzív levelezést folytatott egykori hűséges tanítványával – akkoriban lévai tanítóképzőintézeti tanárral –, Fekete Józseffel a pedagógia, a népművelés és néprajz (szociográfia értelmében) kapcsolatáról. Fekete hosszú kérdőív-tervezetet is küldött Imre Sándornak e tárgyban, győzködve mesterét, hogy az ilyen irányú kutatások mennyire fontosak a helyi társadalom megismerése szempontjából, s mennyire beleillenek az általa is osztott nemzetnevelési koncepcióba. A tervezett felmérés általa javasolt főbb témái: A nép testi élete (lakás, ruházkodás, táplálkozás, életmód: munka, szórakozás, egészségi viszonyok). A nép lelki élete (értelmi élete: műveltsége, iskolázása, olvasmányai, tanulsvágya, a nép és az iskola; kedélyi élete: érzésvilága, vallása, nemzeti érzés, magyar játékok, multságok, nép a költészetben; erkölcsi élete: különös tekintettel nemi életére, s az idegen tulajdon tisztelőre, szokásai). A nép szociális élete (család, rokonság, viszonya a faluhoz, a városhoz, a társadalmi osztályokhoz, más hazai nemzetiségekhez). A nép a háború tükrében. (RL C/39. Levelezés).
- ³⁶ Lásd ehhez: Halász, 1911. 301–337.
- ³⁷ Ernst Friedrich Wilhelm Meumann (1862–1915) német pedagógus, pszichológus, a „kísérleti pedagógia” irányzatának elindítója (magyarul ld. tőle: Meumann, 1974).
- ³⁸ Friedrich Eduard Hugo Gaudig (1860–1923) reformpedagógus, a „munkaiskola” mozgalom egyik képviselője, az alkotó, öntevékeny munka személyiségformálásban játszott szerepének hangsúlyozója.
- ³⁹ Révész Géza neve 1882-ig Rothauser volt, Kornis Gyula erre s zsidó származására utalhatott epésen. Ahogy egy 1919. július 29-i értekezletre vonatkozó megjegyzése tanúsítja, Imre Sándor is számon tartotta Révész származását, ahogy Alexander Bernátét is (RL C/39. 13. cs. Államtikári iratok, 38–39.).
- ⁴⁰ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 5–6.
- ⁴¹ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 7.
- ⁴² Lásd ehhez: RL C/39. 14–15. cs. Új Lap és Népakarat elleni sajtóper 1919-1921. 9. d. 114. Miután Apponyi Albert második minisztersége kezdetén deklarálta, hogy „a nemzeti állam megerősödését nem akarja *jogfosztásra* alapítani”, hanem „a változásnak abból a szempontból kell beállnia, hogy a nemzeti irányt *most már pozitív* irányban kell szolgálni a magyar nemzeti érzés erős terjesztésével”, Kornis álláspontja is változott. (Kulturpolitika. Gróf Apponyi Albert nyilatkozata kulturpolitikájáról. *Népanitók Lapja*, 51[12], 10.) 1918 novemberében, Imre Sándor helyettes államtitkári kinevezésének hírére, Kornis azt mondta Imre Józsefnek, hogy „egyetlen kérdésben volt közte és köztem ellentét: a nemzetiségek ügyében, de belátja, hogy ebben nekem volt igazam” – emlékezett 1922-ben Imre Sándor (RL C/39. Egy adat, a „keresztény-nemzeti” kurzus embervadászataiból 119.). 1918. december 6-án a Pozsonyt elhagyni kénytelen, nyugdíjazásával számoló Kornis (1906-ig Kremer) Gyula Kőszegről beszámolókat küldött Imre Sándor h. államtitkárnak a nyugati megyék németiségének hangulatáról, szolgálatait ajánlva a velük kapcsolatos informálódásban, ügyintézésben (RL C/39. 22. cs. Imre Sándor államtitkári és adminisztratív államtitkári iratok. 307–308.).

Majd – vélhetően az elszakított területeken a magyar iskolákkal szembeni erőszakos fellépések, bezárások, s az ellenforradalom, s Trianon légköre stb. miatt – Kornis Gyula visszatért korábbi álláspontjához (ld. ehhez: Kornis, 1927. 26–32.).

⁴³ Lásd ehhez: Imre, 1917. 116.

⁴⁴ Mészáros István az 1791–1793 között munkálkodott országgyűlés munkálatai között említette a „nemzeti nevelés elveinek rendszere” munkálataiban a nemzeti nevelés fogalmának (*educatio nationalis*) első felbukkanását. Majd a „nemzetnevelés” fogalmát 1841-ben Hetényi János használta Széchenyi István „nemzeti szellemű közművelődési koncepciójának megnevezésére” a népnevelés, embernevelés analógiájára (Mészáros, 1992. 322–323.; Imre Sándor koncepciójáról ld. uo. 323–326.).

⁴⁵ Imre Sándornak a középiskolai reformmal, benne a latin és görög nyelv oktatására vonatkozó elképzeléseinek különbségéhez az 1918-at követő fejlemények hatása nyomán kibontakozott vitájukhoz ld. Kornis, 1928. III. 1-75., 91–122.; Kornis, 1927. 90–97.)

⁴⁶ RL C/39. 14-15. cs. Kornis Gyula: Imre Sándor. Változnak az idők, alkalmak s a hozzájuk igazított vélemények: 1935-ben, Imre Sándor egyetemi működésének 30. évfordulóján Kornis Gyula a *Nemzetnevelés* c. munkáról szólva már csak az utóbbi, elismerő sorokat tartotta felidézendőnek (Kornis, 1935. 28–29.).

⁴⁷ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 13. sz. melléklet. 1930-ban Imre Sándor e tintával, kézzel írt levéltervezet elejére, ceruzával ráírta: „Kár volt el nem küldenem!”

⁴⁸ A kifelé igen fegyelmezett és zárkózott Imre Sándor egykori tanítványaival igen intenzív és bensőséges levelezést folytatott. Akkoriban Frank Antal tanítóképzőintézeti tanárral is ilyen kapcsolata volt. Frank 1918. január 17-én a következőt írta „szeretett Tanár Urának”: „Széleskörű pedagógiai hatás szempontjából legüdvösebb volna, ha Tanár urat kineveznék a Pedagógium igazgatójává. Itt általánosabb lenne a hatás, mint a pozsonyi egyetemen. Ez az a hely, ahol Tanár úr mintegy kezében tarthatná Magyarország pedagógiai világának gerincét”. Március 16-án már gratulált Imre Sándor igazgatói kinevezéséhez. Majd hozzátette: „A Weszely-féle nevelés- és oktatástan kegyetlenül rossz, s ez az ember most egyetemi tanár (Borzalom!). A pozsonyi pedagógiai tanszék ilyen megoldással nemcsak haladást nem jelent, hanem ellenkezőleg, hivatalos tekintélyt ad olyan embernek, aki felületességével, elvtelenségével, tévtanaival, programnélküliségével, a tudomány önálló továbbfejlesztésére való képtelenségével csak sárba ránthatja fejlődő pedagógiai életünket” – írta Frank Antal, talán vigasztalásul, talán meggyőződésből, vagy karrierizmusból Imre Sándornak. Véleményét nem Weszely munkásságának reális értékelése okán (amihez jelen sorok történész írójának hiányzik a kellő kompetenciája, ld. ehhez pl. Németh András hivatkozott munkáját), hanem az Imre Sándor közeli tanítványai körében uralkodó (vagy tettetett?) feszült hangulat érzékeltetésére idéztük (RL C/39.).

⁴⁹ 1918. január 31-i visszaemlékezésében Imre Sándor azt írta erről, hogy „arra gondolva, hogy ez [a Kornisnak írt levele] nem ér semmit, s ha kitalálnak nevezni, csak ellenségemmé teszem ezzel, nem küldtem el”. (RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 8.)

⁵⁰ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 14. sz. melléklet. Imre Sándor ceruzával ráírta 1917 december végén.

⁵¹ Ady Lajos (1881–1940), Ady Endre – bátyjától igencsak különböző – öccse, főgimnáziumi tanár (majd 1919 februárjától főigazgató), 1917. december 30-án *Az Est* tudósításából szerzett tudomást a kettős jelölésről, s még aznap reagált rá. „Fel vagyok háborodva egész valómban! Nem azért, hogy V. [Sic!] is első helyen lett jelölve, hanem a módtól, ahogyan ezt kiforszírozták. Ugyebár Bernát úr volt a különvéleményező? Ha így, és ő volt: országos pimaszság, s még a zsidó komiszságokhoz mérten is hallatlan botrány a dolog. [...] Ha mégis így alakulnának az ügyek, tekintsd [...] a Végzet intésének, melynek más céljai vannak veled” – írta Imre Sándornak. (RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. 20. sz. melléklet)

⁵² A trianoni békeszerződés Schneller István terveit is felülírta: élete utolsó évtizedeit Budapesten töltötte, volt tanítványai közül Imre Sándorral, Kemény Gáborral és másokkal rendszeres baráti kapcsolatban.

⁵³ Imre József (1851–1933) szemész, 1908-tól orvosprofesszor a kolozsvári egyetemen, majd rövid ideig Szegeden. Imre Sándor édesapja.

⁵⁴ Weszely Ödön 1867-ben született, így kb. ötven éves volt, szemben a csak 40 éves Imre Sándorral. Utóbbi végül 1925-ben, tehát kb. 48 éves korában jutott a szegedi professzori kinevezéshez.

⁵⁴ Imre Sándor ezt az atyai tanácsot nem fogadta meg.

- ⁵⁵ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. Számozatlan melléklet.
- ⁵⁶ Gyulai Ágost (1868–1957) irodalomtörténész, tanár, a Pedagógium Imre Sándort követő (fő)igazgatója.
- ⁵⁶ A kéziratban csak Os. E. szerepel. Feltételezésünk szerint Osvát Ernőről (1876–1929) lehet szó, aki irodalomkritikus, szerkesztő volt, 1908-tól haláláig a *Nyugat* szerkesztője.
- ⁵⁷ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 8.
- ⁵⁸ Princz Gyula (1882–1973) földrajztudóssal, akkor még az Erzsébet Nőiskola tanárával, 1918-tól a pozsonyi, majd pécsi egyetem professzorával.
- ⁵⁹ Gyulai Pál (1826–1909) irodalomtörténész, költő, író, egyetemi tanár, a Kisfaludy Társaság elnöke, az MTA tiszteleti tagja.
- ⁶⁰ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 8. Nincs egyéb forrásunk e találkozásról. Vélhetően a Pedagógium jövőbeni vezetéséről eshetett szó közöttük. Neményi Imre talán akkor kérdezte meg Imre Sándort, hogy mivel Pozsonyba nem kerül kinevezésre, vajon vállalná-e a Vángel Jenő halálával megüresedett igazgatóságot a Pedagógiumban.
- ⁶¹ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 8–9.
- ⁶² RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. A pozsonyi pedagógia tanszékre való pályázásom. 9.
- ⁶³ Szelényi Ödön (1877–1931) irodalomtörténész, filozófus, pedagógiai író, evangélikus teológiai tanár, Szelényi Iván szociológus nagyapja. Imre Sándorral baráti viszonyban állt.
- ⁶⁴ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. Számozatlan melléklet. 1–2. Imre Sándor megőrizte a Nyugatmagyarországi Híradó 1917. január 29-i számából kivágott *Protestáns bélyeg. A pozsonyi egyetem köréből* című közleményt, melyben a *Magyar Kultúra* c. lapban megjelent, dr. K. V. által a szerkesztőhöz írt levelet újra közölték és kommentálták. K. V. az ellen emelt szót, hogy szerinte csendben a lutheránusok szervezkednek a pozsonyi egyetemi befolyásuk növelése érdekében. Négy új egyetemi tanár is protestáns, s ez „protestáns bélyeg” üthet az egyetemre, ami a katolikus többségű Pozsonyban elfogadhatatlan. A lap kommentárjában ezt „felekezeti hepciáskodásnak”, a „legszemérmertlenebb vallásügyi konkolyhíntésnek” tekintette, s mögötte Bangha Béla mesterkedését sejtette. Majd leszögezték: „az ország-nak semmiféle felekezeti jellegű egyetemet bezárják? (Szabadon bocsátották a pozsonyi letartóztatottakat. A kormány tiltakozása a pozsonyi egyetem bezárása ellen. *Népszava*, 47(34), 3–4.)”
- ⁶⁵ RL C/39. 13. cs. 8. Személyi jellegű iratok. A pozsonyi tanszék ügye. Számozatlan melléklet. Válasz fogalmazvány.
- ⁶⁶ RL C/39. Levelezés
- ⁶⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1917-18/?pg=2&layout=s Vajon a rektorban, vagy a tanácsülés bármely résztvevőjében felmerült-e a lehetőség, hogy a következő év januárjában a csehszlovák hatóságok Polner Ödön rektort „megbízhatatlan elemként” egy időre letartóztatják, s 1919. január 28-án az előadásokat beszünttetik, az egyetemet bezárják? (Szabadon bocsátották a pozsonyi letartóztatottakat. A kormány tiltakozása a pozsonyi egyetem bezárása ellen. *Népszava*, 47(34), 3–4.)
- ⁶⁸ Alapos és gyors – a levele mellett szóbeli – tájékoztatásáért köszönettel tartozom Lengvári István igazgató úrnak.
- ⁶⁹ E nézetkülönbségük különösen a forradalmak után a középiskolai oktatás reformjával kapcsolatos viták során manifesztálódott (erről az alábbiakban még szó lesz), de Imre Sándor álláspontja az ezekre a kérdésekre érzékeny Kornis Gyula számára már a *Nemzetnevelés*ből kiolvasható lehetett.
- ⁷⁰ 1921. december 30-án Fináczy Ernő újévi jókívánságait követően Imrének ezt írta: „A magam számára csak azt kérem Tőled, hogy úgy szeress továbbra is úgy, ahogy eddig szeretted!” (RL C/39. Levelezés).
- ⁷¹ A későbbiekben, a forradalmak után előfordult, hogy az Imre Sándorral kapcsolatos híresztelések kapcsán Fináczy Ernő megkérdezte Imrétől: Te radikális vagy? Mire Imre – visszaemlékezése szerint – azt válaszolta:

nem, ő „pedagógiai gondolkodású”. (Ha Fináczy alaposan ismerte volna Imre két könyvét, ezt valószínűleg nem kérdezte volna.)

⁷² 1921. december 30-án Fináczy Ernő újévi jókívánságait követően Imrének ezt írta: „A magam számára csak azt kérem Tőled, hogy úgy szeress továbbra is úgy, ahogy eddig szeretted!” (RL C/39. Levelezés).

Absztrakt

A dokumentatív elbeszélő tanulmány betekintést enged a 105 éve létrejött harmadik magyar, a pozsonyi egyetemi pedagógiai tanszékre történt pályázat históriájába: Kornis Gyula, Fináczy Ernő, Schneller István, Alexander Bernát játszmájába Imre Sándor és Weszely Ödön pozsonyi pályázatának elbírálása során, melyben pedagógiai, művelődés- és nemzetiségi politikai szempontok mellett természetesen személyi érdekek, motívumok is jelentős szerepet játszottak.